

Projektas „Gabalėliai Lietuvos“ įvykdė ekspediciją po Europą: aplanė daugiau nei 100 lietuviškų vietų

Jau 7-erius metus Augustinas Žemaitis ir Aistė Žemaitienė su savo projektu „Gabalėliai Lietuvos“ keliauja po pasaulį dokumentuodami lietuvišką paveldą. Po 7-erių metų ekspedicijų Amerikoje, šiemet jie pasuko nauju keliu - du mėnesius keliavo po Europą ir applanė daugiau nei 100 svarbių lietuviškų vietų 11-oje šalių. Rezultatas? Istorijų lobynas, atskleidžiantis nesutramdomą lietuvišką dvasią: nuo unikalių paminklų ir istorinių pastatų iki pokarinių lietuvių pabėgėlių stovyklų liekanų, nuo žymių lietuvių kapų garsiausiose Europos kapinėse ir lietuvių bažnyčių ir koplyčių iki paslaptinių erdvių, įkvėptų senojo baltų tikėjimo.

„Gabalėliai Lietuvos“ pranešimas žiniasklaidai

Dvi emigrantų bangos, kūrusios „Gabalėlius Lietuvos“ Vakarų Europoje

Kaip pasakoja Augustinas, panašiu metu emigravusios lietuvių bangos skirtinguose pasaulio kampeliuose kūrė panašų paveldą. Daugiausiai po savęs pasaulyje paliko pirmoji banga (emigravo 1865-1914 m.) ir antroji banga (~1944 m.).

Amerikoje iki šiol stebina didingos prieškarinio emigrantų pastatytos lietuvių bažnyčios, pasklidusios po visą žemyną, bet Europoje analogų mažiau.

„Jei prieš Pirmąjį pasaulinį karą į JAV emigravo daugiau nei 300 tūkst. lietuvių, į

Vakarų Europą persikėlė vos iki 20 tūkst. Reikšmingesnė bendruomenė susiformavo tik Didžiojoje Britanijoje“, – aiškina A. Žemaitis.

Dėl to Londono Šv. Kazimiero bažnyčia, pastatyta dar 1910-aisiais, yra vienintelis svarbesnis pirmosios emigracijos bangos paveldo objektas Europoje.

Prie Notingamo lietuvių kultūros židinio Anglijoje | Ekspedicijos „Gabalėliai Lietuvos“ nuotr.

Tuo tarpu Antroji emigracijos banga, kilusi Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, Europoje paliko gerokai daugiau pėdsakų.

„Įdomiausi lietuviški paveldo objektai Vakarų Europoje buvo sukurti būtent antrosios bangos – tai Vasario 16-osios gimnazija, įsikūrusi išpūdingoje Vokietijos pilyje, popiežiškoji Šv. Kazimiero lietuvių kunigų kolegija Romoje, Romos Verano kapinių lietuvių koplyčia, kur palaidotas ir vasario 16 d. signataras Kazimieras Šaulys, bei garsiojo V. K. Jonyno sukurta koplyčia Šv. Petro bazilikoje Vatikane – pasaulinėje katalikybės širdyje“, – pasakoja A. Žemaitis.

Kas liko iš Europos dipukų stovyklų?

Kai antroji lietuvių išeivijos banga 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos bėgdama nuo artėjančių sovietinių armijų, ji buvo apgyvendinta eilėje vadinamųjų DP (Displaced Persons, dipukų) stovyklų – daugiausia Vakarų Vokietijoje.

„Vienas iš mūsų ekspedicijos tikslų buvo pamatyti, kas iš tų stovyklų likę šiandien. Norėjome įsitikinti, ar ten dar kas primena lietuvių“, – pasakoja A. Žemaitienė.

Situacija pasirodė labai nevienoda.

„Kai kur lietuviškų ženklų visiškai nebeliko – net jei stovykloje buvo pastatyti paminklai, išlikę jų nuotraukų, jie ilgainiui buvo sunaikinti, pamiršti“, – priduria A. Žemaitis.

A. Žemaitis prie paminklo buvusioje dipukų stovykloje Danijoje | Ekspedicijos „Gabalėliai Lietuvos“ nuotr.

Tačiau pasitaiko ir išimčių, pavyzdžiui, Augsburgėje išlikęs Jono Muloko sukurtas lietuviškas kryžius. Šis architektas, vėliau persikėlęs į JAV, ten tapo garsus, sukūrė gausybę JAV lietuvių bažnyčių ir unikalų modernų lietuvišką architektūros

stilių.

„Taip pat išpūdingas pokario dipukų paminklas su Gedimino stulpais, Vyčiu, išliko Danijoje – jį išsaugojo patys danai“, – pridūrė A. Žemaitis.

Kitur lietuviška DP stovyklų istorija buvo įamžinta naujais paminklais. Pavyzdžiui, Detmolde (Vokietija) buvusios stovyklos bendrabučio sieną papuošė joje gyvenusio filosofo Vydūno biustas ir atminimo lenta jam. Vehneno stovykloje neišliko originalūs pastatai, kuriuose gyveno lietuviai, bet lietuviai savo protėviams ten pastatė naują kryžių ir paminklą.

Prie Anaberghaus Vokietijoje | Ekspedicijos „Gabalėliai Lietuvos“ nuotr.

Skaudžiausias ir kartu įdomiausias DP stovyklų palikimas A. Žemaitienei – Fliesenbiurgo stovykla: „Dipukai čia buvo apgyvendinti uždarytoje nacių koncentracijos stovykloje, kur iki šiol išliko krematoriumas ir sargybos bokštas. Tačiau lietuviai dipukai čia sugebėjo pastatyti paminklą stovykloje tada dar neseniai nacių nužudytiems tautiečiams. Tai buvo vienas pirmųjų memorialų nacizmo aukoms Vokietijoje, nes patys vokiečiai tada dar tokių paminklų nestatė.“

Vokietija taip pat buvo laikina stotelė Pirmosios bangos lietuvių emigrantams: tiesioginio laivybos maršruto Lietuva-JAV nebuvo, tad daug jų sėsdavo į transatlantinius laivus Vokietijos uostuose. Jų likimai ir patirtys įamžintos vietiniuose emigracijos muziejuose, pavyzdžiui, Bremenhavene.

Unikaliausios lietuviškos vietos nuo Punsko iki Italijos

Be dviejų pagrindinių emigracijos bangų palikimo, A. Žemaitis ir A. Žemaitienė tyrinėjo paveldą, kurio analogų nėra kitur pasaulyje. Viena tokių vietų – Punsko ir Seinų kraštas Lenkijoje.

Tai vienintelė vieta pasaulyje už Lietuvos ribų, kur daugumą sudaro lietuviškai kalbantys gyventojai.

„Skirtingai nei kitur pasaulyje, čia lietuviai dažniausiai tuokiasi su kitais lietuviais, taip išsaugodami savo kultūrą. Nors jų tėra tik keli tūkstančiai, jie įkūrė penkis muziejus ir pastatė daugiau paminklų nei galėtume išvardyti“, – pasakoja A. Žemaitis.

Kai kurie objektai neturi analogų niekur kitur pasaulyje, pavyzdžiui, Prūsų-Jotvingių gyvenvietė, priešistorinio baltų kaimo rekonstrukcija, kurią sukūrė vietos verslininkas Petras Lukoševičius.

Punskas ir Seinai skiriasi nuo kitų lietuvių diasporos vietų tuo, kad jų gyventojai nėra emigrantų palikuonys – jų šeimos šiame regione gyvena jau tūkstantmečius. Tik tarpukario lietuvių-lenkų karas nulėmė regiono priklausomybę Lenkijai.

Ne tūkstantmečius, bet šimtmečius skaičiuoja gausybė bareljefų su Vyčiais, kuriuos po Europą paskleidė Lietuvos kilmingieji – nuo Lenkijos iki Florencijos.

Istorinių Vyčių gausu garsiausiose Europos vietose: nuo salos, kurioje stūkso Paryžiaus Dievo Motinos katedra, iki į UNESCO pasaulio paveldą įrašytos Nansi Stanislovo aikštės iki rūmų prie garsiųjų Romos Ispanijos laiptų.

„Po nesėkmingų XIX a. sukilimų prieš carą, daug kilmingų Lenkijos ir Lietuvos žmonių emigravo, jų diasporos centru tapo Paryžius“, – aiškina A. Žemaitis.

Paryžius taip pat, ko gero, turi daugiausiai garsių lietuvių kapų tarp visų Europos miestų, nes jis it magnetas traukė menininkus. Pavyzdžiui, lietuvis grafikas Žibuntas Mikšys palaidotas vienose garsiausių Per Lašezo kapinėse.

Lietuviai menininkai iki šiol dabina Europą lietuviškais paminklais. Pagal „Gabalėlių Lietuvos“ kriterijus, vien tai, kad pastatą ar paminklą sukūrė lietuvis/ė, nėra pakankama priežastis jį aprašyti – svarbu, kad paminklas būtų įkvėptas Lietuvos istorijos, kultūros, asmenybių.

Bardi lietuviškos vietos Italijoje | Ekspedicijos „Gabalėliai Lietuvos“ nuotr.

„Daugiausiai tokių skulptūrų yra Paudorfo apylinkėse Austrijoje – apie dešimt medinių lietuvių mitologija paremtų skulptūrų, sukurtų menininkų simpoziumų metu“, – sako A. Žemaitis.

Daug paslaptingesnė yra Perkūno totemo istorija. Jis netikėtai atsirado virš Doverio baltųjų uolų Anglijoje 2023 m. Jo autorius nežinomas, todėl vietos spauda net praminė jį „lietuvio Banksy“.

„Kai kurias lietuvių bendruomenes Europoje sunku priskirti konkrečioms emigracijos bangoms“, – sako A. Žemaitis, paminėdamas Vengrijos lietuvių bendruomenę.

Lietuviški paminklai ten pradėti statyti XX a. devintajame dešimtmetyje, ta bendruomenė susiformavo dar Lietuvai esant okupuotai sovietų.

„Kadangi Vengrija taip pat buvo valdoma komunistų, emigracija į ją buvo paprastesnė net tais laikais, ypač dėl šeimos priežasčių. O gyvenimas Vengrijoje buvo laisvesnis nei okupuotoje Lietuvoje“, – paaiškino jis.

Aistė ir Augustinas Žemaičiai prie atminimo lentos Pauliui Normantui Vengrijoje | Ekspedicijos „Gabalėliai Lietuvos“ nuotr.

Įdomu, kad kelias itin išpūdingas lietuviškas vietas sukūrė ne lietuviai. Kaip antai „Sala Lituania“ Bardžio mieste Italijoje, pilna monumentalių meno kūrinių, pasakojančių apie Lietuvos istoriją ir kultūrą.

Nors Bardyje niekad nebuvo lietuvių bendruomenės, salę kurti įgalino mieste gimęs italas kardinolas Samorè, kuris buvo dirbęs tarpukario Lietuvoje. Daug dėl jos stengėsi ir kardinolui dirbęs lietuvis kunigas Mincevičius.

Koki paveldą kuria ir saugo dabartiniai emigrantai?

Po to, kai Lietuva tapo Europos Sąjungos nare, į kitas Europos šalis emigravo daugiau nei pusė milijono lietuvių. Ar naujieji emigrantai kuria naujas lietuviškas vietas ir saugo senas?

„Tai labai priklauso nuo bendruomenės, – paaiškino A. Žemaitis – Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje geriau išliko katalikiškos vietos: Londono lietuvių bažnyčia, Notingemo „Židiny““. Tai visai kitaip nei JAV, kur vyskupijos dažnai uždaro lietuvių bažnyčias net tada, kai jos puikiai gyvuoja.“

Lietuvių imigrantai Jungtinėje Karalystėje sėkmingai rūpinasi dipukų įkurtomis lietuvių kapinių zonomis Notingeme, Bradforde, Londone ir Mančesteryje (pastarosios dvi zonos dar turi ir išpūdingus lietuviškus paminklus).

Tuo tarpu Šveicarijos lietuvių bendruomenė ypač sėkmingai pažymėjo su Lietuva susijusius pastatus atminimo lentomis – nuo viešbučio, kuriame kadaise veikė lietuvių DP stovykla, iki vilos, kurioje Maironis sukūrė vienus garsiausių savo kūrinių.

Aistė ir Augustinas Žemaičiai
Dariaus ir Girėno žūties vietoje
Lenkijoje | Ekspedicijos „Gabalėliai
Lietuvos“ nuotr.

Dabartiniai emigrantai iš Lietuvos taip pat daug prisidėjo prie Italijos ir Prancūzijos lietuvių paveldo objektų tyrinėjimo, informacijos apie juos skelbimo internete. Jie perėmė kai kurias senąsias lietuvių institucijas, pavyzdžiui, Vokietijoje esančią Vasario 16-osios gimnaziją.

„Mes taip pat nuolat bandome įkvėpti naujai atvykusius lietuvius Europoje atrasti senąsias lietuviškas vietas, lankyti jas ir jomis rūpintis“, – sako A. Žemaitis. Kelionės metu jiedu surengė 7 paskaitas suaugusiems ir pamokas vaikams, susitiko su šimtais lietuvių, išklausė jų pasakojimus, įrašė interviu.

„Stengiamės skleisti žinią apie išpūdingą ir gerai prižiūrimą lietuvių paveldą JAV

ir kitur, skatindami Vakarų Europos lietuvius kurti ir puoselėti tokias lietuviškas vietas savo naujosiose šalyse“, – sako A. Žemaitis.

Kur rasti ekspedicijos rezultatus?

„Gabalėliai Lietuvos“ ekspedicijos rezultatai išsamiai publikuojami internete ir prieinami visiems nemokamai.

- <http://www.gabaleliailietuvos.lt> lietuvių paveldo objektų užsienyje enciklopedija pildoma išsamiais straipsniais apie kiekvieną lietuvių paveldu turtingą Europos regioną ir šalį.
- Dar daugiau nuotraukų reguliariai skelbiamos „Facebook“ ir „Instagram“ socialinių tinklų paskyrose „Gabalėliai Lietuvos“.
- Filmai apie lietuviškas vietas ir interviu su lietuviais rodomi „YouTube“ kanale „Gabalėliai Lietuvos“.
- Ekspedicijos dienoraščiai skelbiami svetainėje <http://istorijos.gabaleliailietuvos.lt>.

S. Dariaus ir S. Girėno žūties vieta iš drono | Ekspedicijos „Gabalėliai Lietuvos“

nuotr.

Šią ekspediciją iš dalies parėmė Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarija, Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos.